

HISTORIC OBJECTS ON THE BORDER

The article discusses the role of the Customs Service in fighting crime against historic objects. The institution was given extensive rights in this sphere by the Law of 27 August 2009 on Customs Services, according to which its tasks include the identification, discovery, prevention and fighting crimes and offences against cultural property. The text presents an analysis of how taking historic objects out of the country was prevented in the years 2010-2013, discussing the categories of the objects, their planned destinations and smuggling methods used. The authors of the publication also described the amendments in the regulations which govern taking such objects out of the country which have been introduced since the middle of 2010, and the role of customs officials, as well as the tools used by the Customs Services to fight trafficking in historic artworks.

ANNA SKALDAWSKA, PAWEŁ GAWROŃSKI

ZABYTKI NA GRANICY

DZIAŁANIA SŁUŻBY CELNEJ W UJAWNIANIU NIELEGALNIE PRZEWOŻONYCH ZABYTKÓW

Służba Celna odgrywa istotną rolę w przeciwdziałaniu zjawisku nielegalnego wywozu zabytków za granicę, przyczyniając się do ochrony zarówno polskiego, jak i europejskiego dziedzictwa kulturowego. Szerokie uprawnienia do działania w tym zakresie daje organom celnym Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej (Dz.U. z 2013 r. poz. 1404), zgodnie z którą do zadań tej instytucji należą m.in. rozpoznawanie, wykrywanie, zapobieganie i zwalczanie przestępstw oraz wykroczeń przeciwko dobrom kultury określonym w art. 109 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014 r., poz. 1446). Dodatkowo w przywołanej ustawie o Służbie Celnej organom celnym przyznano kompetencje prowadzenia postępowań przygotowawczych w opisanym powyżej zakresie zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego. W obszarze zadań dotyczących przestępstw i wykroczeń związanych z dobrami kultury Służbie Celnej przystępują obecnie uprawnienia procesowe policji.

Kontrole przesyłek wywożonych poza obszar celny Wspólnoty Europejskiej dokonywane są przez organy celne w obrocie pocztowym, w portach lotniczych i morskich, na przejściach granicznych drogowych oraz kolejowych.

W wyniku analizy ryzyka wybrane przesyłki typowane są do szczegółowej kontroli, podczas której funkcjonariusze celni zwracają uwagę na: kraj, do którego wysyłany jest towar; zgłoszenie przesyłki przez podmiot, który wcześniej dokonywał już prób nielegalnego wywozu dóbr kultury; wielkość oraz kształt przesyłki wskazujące, że może ona zawierać dobro kultury (np. w przypadku obrazów płaskie paczki o dużych gabarytach lub tuby).

Miejsca oraz metody ukrywania towarów podlegających nielegalnemu obrotowi są tak różnorodne, że często konieczna jest fizyczna kontrola tam, gdzie stwierdzono występowanie zespołu czynników, które doprowadziły do podjęcia decyzji o otwarciu ładunku. Niemniej można wskazać pewne środki transportu i skrytki jako typowe dla przewożenia dóbr kultury. Często są to: przesyłki pocztowe lub kurierskie, samochody osobowe i ciężarowe, wagony sypialne, kontenery używane do przewożenia, inne kontenery (ukryte pomiędzy towarami), ubranie i bagaż podręczny (w przypadku turystów).

Analiza ryzyka w odniesieniu do dóbr kultury pozwala ustalić, którzy podróżni oraz które transporty towarów stwarzają duże zagrożenie nielegalnego wywozu zabytków, a także określić

kierunki wywozu tych obiektów. Przedmiotem nielegalnego obrotu dobrami kultury są zwykle rzeczy o małych rozmiarach, wysokiej wartości i łatwe do ukrycia, np.: srebra stołowe, biżuteria, zegarki, cenne monety, miniatury, przedmioty dekoracyjne, unikatowe znaczki, artefakty dawnych cywilizacji, prymitywna sztuka, obrazy, posągi, artefakty pochodzące z nielegalnych wykopaliisk, rzeźby, ikony czy przedmioty sztuki religijnej. Szczególnie narażone na nielegalny obrót są również rzeczy, które zostały skradzione lub utracone podczas wojny, pozyskane z nielegalnych wykopaliisk archeologicznych oraz będące przedmiotem wandalizmu.

DZIAŁANIA PROWADZONE W OBROTCIE WEWNĄTRZWPÓLNOTOWYM

Oprócz możliwości podejmowania działań na granicy Unii Europejskiej w celu zapobiegania zjawisku nielegalnego wywozu oraz przywozu zabytków organy celne są uprawnione również, zgodnie z art. 5 Ustawy z dnia 19 marca 2004 r. Prawo celne (Dz.U. z 2013 poz. 727 z późn. zm.), do kontroli obrotu wewnątrzspółnotowego.

Z uwagi na zniesienie po wejściu Polski do Unii Europejskiej kontroli celnych na granicach z państwami należącymi do Wspólnoty oraz brak posterunków celnych możliwości podejmowania działań kontrolnych są ograniczone. W zasadzie kontrole takie opierają się na działaniach grup mobilnych w głębi kraju i polegają na wyrywkowym sprawdzaniu pojazdów. Częstotliwość takich rewizji nie jest duża, a w przypadku zatrzymania pojazdu istnieje prawdopodobieństwo znalezienia głównie dużych przedmiotów, takich jak: meble, posągi, fragmenty architektury czy obrazy. Dodatkowym problemem w przypadku znalezienia zabytku jest trudność w udowodnieniu osobie zatrzymanej zamiaru wywiezienia go za granicę. Wyrywkowe kontrole w obrocie wewnątrzspółnotowym prowadzone są również w portach lotniczych i morskich oraz w obrocie pocztowym.

Analizując zatrzymania zabytków nielegalnie wywożonych z Polski, na wstępie należy wskazać kilka uwarunkowań, które miały wpływ na liczbę prowadzonych spraw, a także tryb postępowania funkcjonariuszy celnych w sytuacji zatrzymania obiektów, co do których mieli oni podejrzenia, że są to zabytki. Na podstawie obowiązujących do 5 czerwca 2010 r. przepisów dotyczących wywozu zabytków za granicę osoba wywożąca miała obowiązek przedstawić organom celnym pozwolenie na wywóz lub zaświadczenie, że zabytek lub przedmiot o cechach zabytku nie wymaga takiego pozwolenia. Zadaniem funkcjonariusza by-

to sprawdzenie, czy dana osoba posiadała właściwy dokument. Ustawą z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 75, poz. 474) dokonano znaczącej modyfikacji w przepisach wywozowych. Zmieniła się również rola organów celnych w zakresie kontroli legalnego wywozu zabytków. Zgodnie ze znowelizowanymi przepisami faktycznej oceny, czy przedmiot zabytkowy może opuścić granice RP, muszą dokonać organy celne. Związane jest to z rezygnacją w nowych przepisach z obowiązku wydawania przez wojewódzkich konserwatorów zabytków zaświadczeń, że przedmiot nie wymaga pozwolenia, oraz z wprowadzeniem progów wartościowych i wiekowych dla zabytków, na których wywóz to pozwolenie jest wymagane.

Funkcjonariusz celny musi dokonać oceny, czy przedmiot spełnia kryterium wieku i wartości, aby mógł wyjechać bez pozwolenia. Od jego wiedzy zatem zależy, czy obiekt zostanie wywieziony za granicę. Jednak w sytuacji, w której wywóz zabytku jest dokonywany bez pozwolenia, a cechy obiektu wskazują, że tego pozwolenia wymaga, organy celne mogą zażądać od osoby wywożącej okazania dokumentu potwierdzającego, że zabytek może zostać wywieziony bez pozwolenia. Dokumentami takimi mogą być: ocena wskazująca czas powstania zabytku, wycena zabytku, faktura zawierająca dane pozwalające na identyfikację przedmiotu, potwierdzenie wwozu zabytku na terytorium RP wystawiane na przejściach granicznych przez organ celny lub Straż Graniczną, a także ubezpieczenie przewozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Często jednak i w tym przypadku funkcjonariusz celny powinien dokonać oceny wiarygodności przedstawionego dokumentu.

Wspomniane wyżej ocena, wycena i faktura mogą być wystawione przez podmiot gospodarczy wyspecjalizowany w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Z uwagi jednak na to, że do uznania podmiotu gospodarczego za wyspecjalizowany w tym zakresie wystarczy w zasadzie wpisanie przez ten podmiot do obszaru działalności gospodarczej tematyki związanej z zabytkami, pojawiły się firmy niezajmujące się wcześniej profesjonalnie handlem dziełami sztuki, które poprzez dokonanie odpowiedniego wpisu w ewidencji gospodarczej mogą jako pełnoprawni uczestnicy rynku wystawiać wspomniane dokumenty. W tej sytuacji funkcjonariusze, oceniając dokumenty przedstawione do wywozu, muszą być wyczerpani na możliwości nadużyć związanych np. z zaniżeniem wartości wskazanych w nich obiektów.

Problem ten doskonale obrazują dwie sprawy prowadzone przez sekcje dochodzeniowo-śledcze. Pierwsza dotyczyła zaniżenia wartości dwóch biletów skarbowych o nominale 1 zł z 1794 r. Wartość pierwszego z tych biletów została oszacowana przez biegłego na nie mniej niż 30 000, a drugiego – nie mniej niż 40 000 zł (próg wartości przy tego typie obiektu wynosi 16 000 zł). Zadeklarowane w dokumencie wyceny kwoty wskazywały natomiast na to, że wartość tych obiektów jest poniżej progów. Wynika z tego, że dokonujący wywozu przedstawili jako dokument uprawniający do wywozu wycenę dotyczącą obiektów, na których wywóz wymagane było uzyskanie pozwolenia ministra kultury i dziedzictwa narodowego. W tej samej sprawie weryfikowany był jeszcze jeden obiekt,

Ikona, początek XX w., zatrzymana przez funkcjonariuszy Wydziału Zwalczenia Przemocności

którego wartość podana w dokumencie wyceny została zakwestionowana przez biegłego. Po przeprowadzeniu dogłębnej analizy okazało się jednak, że wartość złotej monety – określonej jako Starter Filipa II lub Kasandra w typie Filipa II z ok. 315 r. p.n.e. z mennicy Pella – wynosi 15 000 zł, w związku z czym postępowanie zostało umorzone. Opisany przykład pokazuje, jak trudne jest określenie wartości wywożonych obiektów i wskazuje, czy taki obiekt może wyjechać bez pozwolenia, nawet dla biegłych, którzy mając ogromną wiedzę, praktykę i materiały porównawcze, potrzebują wielu analiz, by to stwierdzić. Funkcjonariusz celny natomiast ma często kilka minut na podjęcie decyzji, czy obiekt może wyjechać, czy powinien zostać zatrzymany.

Problem ten omawiany był także na konferencjach krajowych dotyczących rynku sztuki. Zagadnienie poruszała dr Alicja Jagielska-Burduk podczas konferencji *Aktualne instrumenty prawne zwalczania kradzieży i nielegalnego wywozu dóbr kultury* zorganizowanej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Autorka wystąpienia wskazała, że zawarty w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zapis dotyczący możliwości przedstawienia przez osobę wywożącą zabytek organom celnym lub Straży Granicznej, gdy nie jest wymagane pozwolenie dokumentu

Krzyż prawosławny zatrzymany przez funkcjonariuszy Wydziału Zwalczenia Przemocności

Ikona z przedstawieniem tzw. Matki Boskiej Trójrekiej, początek XIX w.

w postaci oceny, wyceny zabytku czy faktury wystawionych przez podmiot wyspecjalizowany w obrocie zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, stwarza pewne niebezpieczeństwo. Nie wszystkie antykwiaryti i galerie zatrudniają bowiem ekspertów, np. historyków sztuki czy konserwatorów, a zapis ustawowy wskazuje, że dokument taki może wystawić nawet pracownik lub właściciel niebędący w rzeczywistości ekspertem. Zdaniem Jagielskiej-Burduk zdarzają się również patologie wśród podmiotów nowo zarejestrowanych, które wpisują w swój zakres działalności obrót zabytkami i na tej podstawie mogą wystawiać dokumenty wywozowe. Prelegentka zauważa, że powoduje to sytuację, w której na organy celne i Straż Graniczną zrzuca się odpowiedzialność za ocenę prawdziwości zawartych w dokumentach informacji.

Problemem dla Służby Celnej jest także uzyskanie wiarygodnych danych porównawczych, na podstawie których funkcjonariusze mogliby na bieżąco weryfikować wskazywane w dokumentach wartości. Oczywiście, przydatnymi źródłami są internet i informacje publikowane na stronach domów aukcyjnych czy portalach zajmujących się zbieraniem danych z rynku sztuki, takich jak międzynarodowy Artprice czy krajowy Artinfo, jednak dostęp do tych portali jest ograniczony z uwagi na konieczność opłacenia subskrypcji.

Ze wskazanymi powyżej problemami wiąże się również inna sprawa prowadzona przez Służbę Celną – dotycząca zaniżenia wartości w dokumencie wyceny. Podczas rewizji towaru wewnątrz przesyłki ujawniono dokumenty handlowe potwierdzające, że cena obiektu była wyższa niż wskazana w dokumencie i przekraczająca próg wartości. W tym miejscu należy wskazać, że pojęcie „wartości obiektu” w dokumencie wyceny zostało zdefiniowane w następujący sposób: wartość jest określona w złotych polskich (kwotowo i słownie) na podstawie cen osiągniętych w obrocie rynkowym zabytkami tego rodzaju. Ceną jest ostateczna cena należna zbywcy obejmująca w szczególności marżę oraz daniny publiczno-prawne związane z nabyciem. W opisywanym przypadku wystawiający dokument wyceny nie uwzględnił w nim marży domu aukcyjnego, która widniała w ujawnionych w trakcie kontroli dokumentach. Wartość obiektu po jej uwzględnieniu wskazywała na to, że na jego wywóz wymagane jest pozwolenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Od kilku lat na polskim rynku dzieł sztuki pojawia się coraz więcej falsyfikatów. Znajduje to odzwierciedlenie również w za-

trzymaniami dokonywanymi przez Służbę Celną. Funkcjonariusze zatrzymujący przedmioty ze względu na brak dokumentów zezwalających na wywóz zabytku za granicę często nie zdają sobie sprawy z tego, że mają do czynienia z fałszywymi kopiami.

Największą grupą falsyfikatów zatrzymanych przez Służbę Celną były obrazy. W latach 2008–2014 ujawniono łącznie 41 podrobionych kopii. Falszerstwa dotyczą przede wszystkim obrazów polskich twórców, takich jak: Wojciech i Juliusz Kosakowie, Nikifor Krynicki, Tadeusz Makowski czy Józef Chełmoński, jednak w omawianym okresie dokonano także zatrzymań falsyfikatów prac znanych twórców światowych, m.in.: Edgara Degasa, Alfonsa Muchy, Henriego Matisse'a, Marca Chagalla czy Pabla Picassa.

Coraz częściej zdarza się, że dzieła – szczególnie polskich twórców – kupowane w zagranicznych domach aukcyjnych przywożone są do Polski, gdyż ceny, które można uzyskać za nie na aukcjach w Polsce, są zdecydowanie wyższe. Polskie domy aukcyjne przed przyjęciem obrazów do sprzedaży wykonują ekspertyzy, w wyniku których nierzadko okazuje się, że dzieła te są falsyfikatami. W związku z tym osoby, które je zakupiły, chcą wywieźć je z powrotem za granicę, żeby dokonać reklamacji u sprzedawcy. Wątpliwość budzi, czy zasadne jest dopuszczenie takich obiektów do wywozu, zwłaszcza że mogą być one ponownie wprowadzone do obrotu jako oryginały.

Ciekawym przykładem ilustrującym powyższą sytuację jest zatrzymanie falsyfikatu obrazu, którego autorem miał być Pablo Picasso. Na obiekt ten natrafiono podczas kontroli przesyłki pocztowej z Warszawy do Tajlandii. W paczce stwierdzono obraz sygnowany „Picasso” wraz z certyfikatem autentyczności, na odwrociu zaś była nalepka z identyfikacją obrazu. We wstępnej ekspertyzie przeprowadzonej na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie biegły sądowy stwierdził, że jest to „obraz przedstawiający fantastycznego stwora o budowie ptaka z głową byka – siedzącego na gałęzi”, wykonany na jasnobrązowym papierze piórkim i tuszem. Dzieło o wymiarach w świetle ramy 24,1 x 19,1 cm było sygnowane: „Picasso/ 3.1.63”. W opinii stwierdzono, że jest to falsyfikat świadomie wprowadzający w błąd – sugerujący, że jest pracą oryginalną Pabla Picassa. W wyniku przeprowadzonych przez Służbę Celną działań ustalono, że obraz ten został wystawiony na sprzedaż na portalu eBay. W opisie aukcji wskazano, że dzieło pod tytułem *Minotaure en forme d'oiseau* zostało kupione w latach 90. jako część prywatnej kolekcji, która była likwidowana przez dom aukcyjny we Francji. Dodatkowo podano proveniencję obiektu, którą zawarto w załączonym certyfikacie, oraz wskazano, że na odwrocie znajdują się stempel i nalepka z identyfikacją oraz certyfikatem autentyczności wystawionym przez: DR Shalom Berman. Porównując zdjęcia obrazu, nalepki i certyfikatu zamieszczone na portalu eBay z zatrzymanymi w przesyłce obiektami, funkcjonariusze celni nie mieli wątpliwości, że jest to ten sam obiekt. Dzięki współpracy z Komendą Główną Policji udało się ustalić, że certyfikat dołączony do obrazu również jest fałszywy. Sprawa została przekazana policji do dalszego postępowania.

Należy podkreślić, że problem coraz większej liczby falsyfikatów na rynku sztuki został zauważony także przez Interpol, który w 2012 r. zorganizował międzynarodową konferencję poświęconą problematyce fałszerstw dzieł sztuki. Na spotkanie to zostali zaproszeni przedstawiciele służb policyjnych, organów ścigania, organów celnych, organizacji prywatnych zajmu-

jących się sztuką, przedstawiciele rynku sztuki i instytucji zajmujących się ochroną dziedzictwa z 22 krajów, w tym z Polski.

Wszyscy eksperci wskazywali na brak odpowiednich regulacji prawnych w poszczególnych krajach, a także na niedostatek międzynarodowych instrumentów prawnych, które mogłyby być pomocne w ściganiu fakszterstw dzieł sztuki. Podczas dyskusji uczestnicy konferencji zgodzili się, że ten typ przestępczości przeciwko dziedzictwu i dziełom sztuki szybko rozwija się w poszczególnych krajach, w związku z czym należy podjąć odpowiednie kroki na polu krajowym i międzynarodowym, aby mu przeciwdziałać. Stąd działania Służby Celnej w przedmiotowym zakresie. Należy jednak podkreślić, że na podstawie obecnie obowiązujących przepisów ściganie tego typu przestępczości jest bardzo trudne – większość spraw jest umarzana, dowody rzeczowe (falsyfikaty) są natomiast zwracane. Obiekty te nie są niszczone ani w żaden sposób oznaczane, mogą więc ponownie znaleźć się w obrocie na rynku sztuki.

Oprócz przypadków nielegalnego wywozu zabytków z Polski, kiedy to mamy do czynienia z naruszeniem Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, funkcjonariusze celni (mimo braku ograniczeń w przywozie) dokonują również zatrzymań przywożonych zabytków, których nie zgłoszono do procedury celnej w celu uniknięcia zapłacenia należności celno-podatkowych lub ich zaniżenia. Mimo zerowej stawki celnej i obniżonej, 8-procentowej stawki podatku VAT obowiązującej dla antyków mających powyżej 100 lat oraz dla przedmiotów kolekcjonerskich część osób ukrywa przywożone przedmioty bądź zaniża ich wartość. Zdarzają się również przypadki deklarowania tylko części przywożonych dzieł sztuki, a także fałszowania lub zatajania informacji o autorach i wpisywania wartości nieadekwatnej do rzeczywistej wartości rynkowej dzieł. Jako ciekawy przykład dotyczący zaniżenia wartości celnej w przywozie należy wskazać import 14 zdjęć wybitnej polskiej fotografiki Zofii Rydet uhonorowanej wieloma prestiżowymi nagrodami. Popularność autorki na rynku dzieł sztuki ciągle rośnie, w związku z tym również ceny za jej prace są coraz wyższe. Wartość wszystkich obiektów zadeklarowana przez zgłaszającego to 140 euro, wartość wskazana przez rzeczoznawcę natomiast to 39 500 zł.

ZATRZYMANIA DOKONANE PRZEZ SŁUŻBĘ CELNĄ NIELEGALNIE WYWOŻONYCH I PRZYWOŻONYCH ZABYTKÓW PO ZMIANIE PRZEPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI W 2010 R.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 75, poz. 474), która weszła w życie w dniu 5 czerwca 2010 r., w zasadniczy sposób zmieniła przepisy dotyczące wywozu zabytków za granicę, co spowodowało też zmianę obowiązków organów celnych w zakresie kontroli legalnego wywozu zabytków za granicę. W obecnym stanie prawnym ocena, czy zabytek będzie mógł opuścić granicę RP bez pozwolenia, należy do organów celnych. Funkcjonariusz musi dokonać wstępnej oceny wywożonego przedmiotu, jego wieku i wartości, a także zdecydować o wiarygodności przedstawionych dokumentów.

Święty z księgą, Śląsk, Pomorze?, pierwsza połowa XVI w., zatrzymany przy próbie wywozu bez wymaganych dokumentów

Obraz z przedstawieniem dwóch chłopców w szpiczastych czapkach, napis: „Tede Makowski”, falsyfikat pracy Tadeusza Makowskiego (1882–1932)

Wprowadzenie zmian w ustawie wymusza również inne podejście do statystyk dotyczących zatrzymań zabytkowych przedmiotów. W starym systemie prawnym naruszeniem ustawy były wywóz zabytku bez pozwolenia (przestępstwo z art. 109 ustawy) oraz, w przypadku gdy pozwolenie nie było wymagane, wywóz przedmiotu bez zaświadczenia (niesankcjonowany przepisami karnymi). Każdy taki przypadek można było wykazać w danych statystycznych jako zatrzymanie związane z naruszeniem Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z nowym stanem prawnym naruszeniem przepisów wywozowych jest jedynie wywóz zabytku bez pozwolenia (brak bowiem obowiązku uzyskania zaświadczeń na pozostałe przedmioty), przy czym obowiązek jego uzyskania nie dotyczy wszystkich zabytków, lecz jedynie tych, które spełniają dość wysokie progi wartościowe i wiekowe określone w ustawie. Z analizy zatrzymań dokonanych w latach 2004–2009 można wywnioskować, że z kilkuset przedmiotów zatrzymanych, których wywóz wymagał pozwolenia, zaledwie kilka przekroczyłoby progi wartościowe. Oznacza to, że większość mogłaby wyjechać bez pozwolenia.

Gdyby przyjmując w obecnie obowiązującym stanie prawnym, że w danych statystycznych wykazywane będą jedynie przypadki naruszenia Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami związane z nielegalnym wywozem zabytku za granicę, byłoby to kilka przypadków w skali całego kraju. Wówczas na podstawie analizy danych liczbowych, porównując je z latami ubiegłymi, można by dojść do wniosku, że organy celne zaprzestały działań w przedmiotowym zakresie. Nie byłoby to jednak zgodne z prawdą i nie dałoby rzeczywistego obrazu działań podejmowanych w tym zakresie przez Służbę Celną. W obecnym stanie prawnym liczba podejmowanych przez funkcjonariuszy celnych działań zmierzających do wyjaśnienia, czy wywożony zabytek wymaga pozwolenia, może nawet wzrosnąć. Przy czym w większości przypadków nie będzie można mówić o próbach nielegalnego wywozu zabytku za granicę, ale o działaniach podejmowanych przez organy celne wobec wywożonych przedmiotów w celu weryfikacji.

W związku z powyższym dane statystyczne za lata 2010–2013 uwzględniają nie tylko działania związane z zatrzymaniem zabytku w związku z nielegalnym wywozem za granicę, lecz wszystkie zabiegi podejmowane przez organy celne wobec wywożonych przedmiotów w celu sprawdzenia, czy na wywożony przedmiot konieczne jest uzyskanie pozwolenia zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Funkcjonariusze celni dokonują zatrzymań przedmiotów m.in. w przypadkach: nielegalnego wywozu zabytków (wywóz zabytku bez pozwolenia); nielegalnego przywozu zabytków (przemyt); weryfikacji dokonywanych w przypadku braku dokumentów potwierdzających fakt, że zabytek nie wymaga pozwolenia (wycena, ocena, faktura itp.); weryfikacji dokonywanych w przypadku wątpliwość organu celnego co do rzetelności przedstawionych dokumentów; dokonania ustalenia lub potwierdzenia, czy wiek lub wartość przedmiotu przekracza progi wskazane w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; zaniżania wartości w przywozie; zatrzymań falsyfikatów. W statystykach nie zostały uwzględnione działania polegające jedynie na dopuszczeniu przez organ celny do wywozu zabytków w przypadkach przedstawienia pozwolenia na wywóz lub innych niebudzących wątpliwości dokumentów potwierdzających, że na wywóz przedmiotu nie jest wymagane uzyskanie pozwolenia.

Ewidentnym przykładem naruszenia Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami po 5 czerwca 2010 r. jest przypadek wywozu bez pozwolenia obrazu Pierre'a-Auguste'a Renoira, którego wartość przekracza określony w ustawie na 40 000 zł próg wartości dla malarstwa. Jednocześnie jest to przykład naruszenia rozporządzenia Rady (WE) nr 116/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury (Dz.U. UE L 39 z dnia 10.02.2009), w którym próg wartości dla malarstwa wynosi 150 000 euro. Obraz został ujawniony w trakcie rewizji celnej przesyłki pocztowej do USA. W 2012 r. zapadł wyrok w przedmiotowej sprawie, w której została orzeczona najwyższa jak do tej pory kara grzywny za nielegalny wywóz zabytku za granicę oraz nawiązka na opiekę nad zabytkami.

Dokonując analizy danych za lata 2010–2013, należy zauważyć, że w roku 2010 wśród wywożonych przedmiotów, które poddano weryfikacji, przeważająca część to obrazy, a poza tym: monety, militaria (w szczególności broń biała) oraz meble. W większości sprawy związane z wywozem dotyczyły obiektów ujawnionych w przesyłkach pocztowych. Gdy zaś podda się analizie kierunki wywozu, z pominięciem państw Wspólnoty, to należy wskazać głównie na: Stany Zjednoczone, Rosję i Ukrainę. W 2011 r. przeprowadzono 33 weryfikacje, z czego 31 spraw dotyczyło wywozu przedmiotów zabytkowych, jedna sprawa wiązała się z niezgłoszeniem przywożonych przedmiotów do odprawy celnej (ikony) i jedna – z podejrzeniem zaniżenia wartości importowanych obrazów. Wśród wywożonych przedmiotów, które poddano weryfikacji, większość w omawianym okresie stanowiły obrazy, kolejna grupa to militaria (w szczególności broń biała), a ostatnia – rzeźby oraz materiały biblioteczne. W przeważającej części sprawy związane z wywozem dotyczyły obiektów ujawnionych w przesyłkach pocztowych. Wskazując kierunki wywozu, z pominięciem państw Wspólnoty, należy wymienić przede wszystkim Stany Zjednoczone. Pojedyncze sprawy dotyczyły też wywozu do: Kanady, Norwegii, Rosji, Australii, Singapuru, Hongkongu, Arabii Saudyjskiej oraz na Ukrainę. W obszarze krajów członkowskich stwierdzono dwa przypadki wywozu – do Czech i Wielkiej Brytanii. W żad-

Obraz przedstawiający jadącego na koniu żołnierza armii francuskiej w zimowej scenerii, olej, deska, sygnowany w prawym dolnym rogu: „M. GIERYMSKI”, falsyfikat

nym przypadku nie zostały przekroczone progi wartościowe wskazane w ustawie, czyli nie dokonano naruszenia przepisów dotyczących wywozu zabytku bez pozwolenia.

W Izbie Celnej w Warszawie w 2011 r. w sześciu sprawach dotyczących nielegalnego wywozu obrazów w przesyłkach pocztowych po dokonaniu ekspertyzy ujawniono, że 11 z zatrzymanych prac nie było zabytkami w rozumieniu Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ale falsyfikatami. Zatrzymania dotyczyły fałszerstw prac takich twórców, jak: Wojciech Kossak, Juliusz Kossak, Marc Chagall, Henri Matisse. W roku 2012 przeprowadzono 30 weryfikacji, z czego 26 spraw dotyczyło wywozu przedmiotów zabytkowych, a cztery sprawy – przywozu zabytków. W czterech przypadkach naruszona została Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (wywóz bez pozwolenia). W trzech sprawach zatrzymano falsyfikaty prac Wojciecha i Juliusza Kossaków, Józefa Chętmońskiego oraz Tadeusza Makowskiego, które zostały przekazane policji. Wśród wywożonych przedmiotów, które poddano weryfikacji, większość stanowiły obrazy, a ponadto były to: militaria (w szczególności broń biała), meble i monety. W przeważającej części sprawy związane z wywozem dotyczyły obiektów ujawnionych w przesyłkach pocztowych. Kierunki ich wywozu, z pominięciem państw Wspólnoty, to głównie: Stany Zjednoczone, Rosja, Ukraina, Białoruś i Szwajcaria. Do krajów członkowskich dzieła wywożono m.in. na Litwę, Słowację, Cypr, do Francji i Czech. W roku 2013 przeprowadzono 33 weryfikacje, z czego 31 spraw dotyczyło wywozu przedmiotów zabytkowych, a dwie sprawy – przywozu zabytków (przemyt). W trzech sprawach naruszono Ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (wywóz bez pozwolenia). W trzech przypadkach zatrzymano falsyfikaty prac (pięć obrazów): Stanisława Żukowskiego, Juliusza Kossaka, Józefa Pankiewicza i Maksymiliana Gierymskiego, które zostały przekazane policji. Wśród wywożonych przedmiotów, które poddano weryfikacji, większość stanowiły obrazy, a ponadto były to: monety, militaria (w szczególności broń biała) i meble. Zazwyczaj sprawy związane z wywozem dotyczyły obiektów ujawnionych w przesyłkach pocztowych, które kierowano, z pominięciem państw Wspólnoty, do: Stanów Zjednoczonych, Rosji i na Ukrainę.

W analizowanym okresie większość spraw ujawniona była w przesyłkach pocztowych, a najczęściej weryfikowanymi obiektami były: obrazy, monety, militaria (broń biała) i meble. Najpopularniejsze kierunki wywozu to: Stany Zjednoczone, Ro-

W trakcie rewizji celnej przesyłki do USA ujawniono obraz sygnowany w lewym dolnym rogu literą „R”. W wyniku ekspertyzy obraz został uznany za pracę wybitnego malarza francuskiego Pierre'a-Auguste'a Renoira

sja i Ukraina. Należy podkreślić, że weryfikowane obiekty sprawdzane są także pod kątem ich legalności pochodzenia. Funkcjonariusze celni posiadają bardzo skuteczne narzędzie w walce z przestępczością przeciwko zabytkom – obiekty wywożone i przywożone, co do których istnieje podejrzenie, że pochodzą z nielegalnego źródła, mogą być weryfikowane w administrowanej przez Interpol bazie skradzionych dóbr kultury Stolen Works of Art oraz w administrowanym przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów *Krajowym wykazie zabytków skradzionych*. W 2013 r. Służba Celna zyskała kolejne narzędzie, jakim jest ARCHEO Network. Umożliwia ono komunikację i szybką wymianę informacji oraz współpracę w dziedzinie ochrony granic przed nielegalnym wywozem dóbr kultury w ramach CENcomm (Customs Enforcement Network Communication). Jest to aplikacja internetowa dostępna jedynie dla zamkniętej grupy użytkowników. Do jej celów należy zaliczyć: wymianę najlepszych praktyk wewnątrz sieci, możliwość korzystania z materiałów szkoleniowych i przewodników identyfikacyjnych, wymianę informacji o zatrzymaniu dóbr kultury, tworzenie forów dyskusyjnych, ułatwienie kontaktu z ekspertami, współpracę między administracjami celnymi w tym zakresie oraz właściwymi organizacjami międzynarodowymi.

Jak wykazano powyżej, tematyka dotycząca ochrony dóbr kultury jest bardzo złożona. W związku z tym na mocy decyzji szefa Służby Celnej w instytucji tej powołano koordynatorów merytorycznych odpowiedzialnych za tę tematykę w poszczególnych izbach celnym. W obszarze związanym z ochroną dóbr kultury działanie koordynatora jest szczególnie uzasadnione, gdyż do tej pracy wymagane są specjalistyczna wiedza i stałe podnoszenie kwalifikacji.

Do zadań koordynatorów na obszarze właściwości izby celnej należą:

- monitorowanie prawidłowego i jednolitego stosowania przepisów z zakresu ochrony dóbr kultury,
- udzielanie niezbędnej pomocy komórkom organizacyjnym izby celnej i podległym urządzeniom celnym w nadzorowanym zakresie zagadnień,
- identyfikacja problemów występujących na poziomie izby celnej w zakresie ochrony dóbr kultury,
- gromadzenie, przetwarzanie oraz analizowanie materiałów zawierających aktualnie obowiązujące przepisy prawne, interpretacje, wytyczne niezbędne do prawidłowej realizacji nałożonych zadań,

- gromadzenie informacji i danych statystycznych przekazywanych przez komórki organizacyjne izby celnej i podległych urzędów celnym, w tym dotyczących zatrzymań dóbr kultury,
- organizowanie i przeprowadzanie, w porozumieniu z kierownikami jednostek organizacyjnych Służby Celnej, szkoleń tematycznych,
- współpraca z koordynatorami do spraw ochrony dóbr kultury innych izb celnym,
- utrzymywanie roboczych kontaktów z lokalnymi organami administracji właściwymi ze względu na zagadnienia wymienione w pierwszym punkcie.

W celu skutecznego egzekwowania przez Służbę Celną przepisów prawa w zakresie ochrony zabytków przed nielegalnym wywozem koordynatorzy ds. ochrony dóbr kultury ze wszystkich izb celnym biorą udział w organizowanych cyklicznie specjalistycznych szkoleniach. Odbývają się one w formie wykładów oraz zajęć praktycznym, najczęściej w salach i pracowniach muzealnych (m.in. w oddziałach Muzeum Narodowego w Krakowie oraz w Warszawie, Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku, Muzeum Ikon w Supraślu) oraz ośrodkach szkoleniowych resortu finansów przy udziale ekspertów ze Stowarzyszenia Antykwariuszy Polskich, NIMOSZ oraz policji. W trakcie szkoleń uczestnicy zapoznają się z zagadnieniami dotyczącymi rynku sztuki, identyfikacji, oceny oraz wyceny przedmiotów zabytkowych, a także z dokumentami wystawianymi przez podmioty wyspecjalizowane w obrocie zabytkami i dziełami sztuki (przykłady faktur, wycen, dokumentów ubezpieczeniowych itp.).

Analizując przypadki zatrzymań przedmiotów zabytkowych, zmiany w przepisach wywozowych wprowadzane od połowy 2010 r. oraz rolę funkcjonariuszy celnym wymagającą dokonywania przez nich oceny wieku i wartości wywożonych zabytków, należy podkreślić, że warunkiem skuteczności systemu ochrony dóbr kultury przed przemytem będzie ścisła współpraca między funkcjonariuszami Służby Celnej a przedstawicielami instytucji państwowych wyspecjalizowanych w ochronie zabytków i muzealiów. Należy jednocześnie zaznaczyć, że nie jest możliwe pełne wyszkolenie funkcjonariuszy celnym w zakresie wyceny i oceny dzieł sztuki, ponieważ wiedzę ekspercką w tej dziedzinie zdobywa się latami. Ważne jest natomiast prowadzenie regularnych szkoleń mających na celu zwiększenie ogólnej wiedzy funkcjonariuszy dotyczącej obiektów zabytkowych, dzięki czemu będą oni potrafili dokonać wstępnej oceny przewożonych przedmiotów i podjąć prawidłową decyzję o ich ewentualnym zatrzymaniu.

Zdjęcia pochodzą z Departamentu Ceł w Ministerstwie Finansów.

PAWEŁ GAWROŃSKI

Młodszy aspirant celny, ekspert Służby Celnej. Od 2004 r. pracuje w Departamencie Ceł w Ministerstwie Finansów, w którym zajmuje się m.in. problematyką wywozu zabytków za granicę.

ANNA SKALDAWSKA

Starszy rachmistrz celny, ekspert Służby Celnej. Koordynator ds. ochrony dóbr kultury w Izbie Celnej w Warszawie, ekspert z zakresu zwalczania nielegalnego wywozu dóbr kultury w projektach: *World Customs Organisation – Regional Intelligence Liaison Offices ECE – Obelisk Save Our Cultural Heritage* oraz *Legalny i nielegalny obrót dobrami kultury* realizowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Wykładowca Służby Celnej w zakresie ochrona dóbr kultury.